Zeitschrift: Museum Helveticum ad juvandas literas in publicos usus apertum

Herausgeber: Litteris Conradi Orellii et Soc.

Band: - (1750)

Heft: 18

Artikel: Ioannis Iacobi Breitingeri disquisitio critica de examine dubiae n.t. lectionis rite instituendo : exemplo Matth. VI: 13

Autor: Breitinger, Johann Jakob

DOI: https://doi.org/10.5169/seals-394669

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Mehr erfahren

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. En savoir plus

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. Find out more

Download PDF: 04.02.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, https://www.e-periodica.ch

JOANNIS JACOBI BREITINGERI DISQUISITIO CRITICA de Examine DUBIÆ N. T. LECTIONIS rite instituendo:

Exemplo MATTH. VI: 13. illustrata.

§. I.

SUbsidia critica, quibus omnis Lectionis varietas, quæ quidem in N. F. Codicibus occurrit, dijudicanda venit, sunt vel *Codices MSS.* vel *Translationes* antiquæ; Vel *Commentarii* ac Scripta *Patrum Ecclesiasticorum.* Atque hæc ipsa Subsidia, quibus omne de variantibus Lectionibus in N. T. Libris obviis judicium constat, spectari itidem debent, tanquam totidem munimenta ac præsidia, quibus Deus S. Lectionis integritatem & certitudinem sartam tectam præstare voluit. Potuisset quidem Deus, si ita ipsi visum fuisset, alia ratione intemeratæ Lectionis certitudinem in Ecclesia sua conservare, atque nos de illa sine opera nostra persuadere: si aut ipsos Virorum Θεοπνεύστων Codices αὐτογράφους ad nos illibatos transmittere voluisset; ita enim nobis integrum fuisset omni tempore ad hanc normam cætera N. F. exempla exigere ac castigare: aut si ipsos Librarios, qui in describendis Codicibus operam suam locarunt, infallibiles & ἀναμαρτήτους præstitisset; tunc nulla in Lectione varietas orta fuisset. Atqui horum

rum neutrum citra miraculum effici potuiſſet; Deus vero hoc impendio nunquam ſolet abuti, quoad per viam naturalem & ordinariam fines, quos ſapienter intendit, obtinere poteſt. Quandoquidem igitur Deo, cui ut ſacræ Lectioni in Eccleſia ſua ſemper conſtet fides non perinde eſt, placuit, mature [*] nobis primorum & authenticorum Codicum uſum ſubtrahere, atque etiam permittere, ut hominum culpa & injuria dubiæ Lectionis varietas induceretur, non ſupereſt dubium, quin Deus ordinariis his præſidiis Sinceritati Lectionis ſacræ, absque interpoſito miraculo ſatis conſultum atque proviſum eſſe ſtatuerit, ſi quidem homines non tæderet operæ, quam in ſcrutandis, examinandis ac dijudicandis veris Lectionibus ponere neceſſe foret. Adeoque non fallor, ſi mihi perſuadeam, quum Deus ſolam hanc veræ Lectionis cognoſcendæ viam, quæ cum noſtro ſtudio ac labore conjuncta eſſet, nobis reliquam fecerit, ejus conſilium fuiſſe, non inſolita aliqua ratione nobis extorquere fidem, ſed noſtram judicandi facultatem atque ſolertiam exercere, & Critices ſacræ ſtudia, quæ legitimo Subſidiorum uſu conſtant,

---

[*] Seculo adhuc III. exeunte quædam S. Virorum Αὐτόγραφα extitiſſe fidem facere poſſet Fragmentum de Paſchate antiquiſſimum, quod PETRO ALEXANDRINO a plurimis tribuitur, quodque DIONYS. PETAVIUS ſub fin. Uranologii f. 397. publicæ luci expoſuit: Hoc ad Jo. XIX. 14. hæc habet: ΩΡΑ ΗΝ ΩΣΕΙ ΤΡΙΤΗ, καθὼς τὰ ἀκριβῆ βιβλία περιέχει, αὐτό τε τὸ ἰδιόχειρον Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, ὅπερ μέχρι τοῦ νῦν πεφύλακται, χάριτι Θεοῦ, ἐν τῇ Ἐφεσίων ἁγιοτάτῃ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ὑπὸ τῶν πιστῶν ἐκεῖσε προσκυνεῖται. Quanquam aliquantum ſuſpecta ſit hujus Teſtimonii fides.

ſtant, & ſine quibus de Lectionis ſacræ integritate nulla datur vera ac ſolida perſuaſio, Eccleſiæ ſuæ commendare: Tantum enim abeſt, ut hæc ſtudia veritati aut Lectionis integritati noxia aut reformidanda ſint, ut non alia habeat, quibus ſe tueri poſſit præſidia.

§. II. Cum omnis quæſtio circa Lectionis ſacræ varietatem ſit *Quæſtio* quam vocant *Facti*, quæ proinde nonniſi Teſtium fide nititur, ipſa illa Subſidia critica, quæ nobis ſingulari divina Providentia conſervata ſunt, tanquam *Teſtes* ſpectari poſſunt, quorum fides ſecundum principia Logices diligenter eſt exploranda atque æſtimanda. Adeoque non dubito affirmare, quo quis melior fuerit Logicus & theoreticus & practicus, tanto religioſorem eum quoque fore Criticum: eum enim demum religioſi Critici nomine dignum eſſe cenſeo, qui quum de integritate Lectionis N. T. in genere fuerit perſuaſus, quia alias fruſtra eſſet in Scripta relata evangelica doctrina, in inquirenda peculiari aliqua, eaque genuina & Apoſtolica Lectione, nullis præconceptis opinionibus indulget, nihil gratiæ, nihil odio dat, ſed uni veritati favet, eamque ad liquidum perductam cupide amplectitur; contra vero nullam hodie receptam & uſitatam Lectionem pro genuina admittit, niſi quæ idoneorum Teſtium fide fuerit confirmata. Quandoquidem vero omnis Teſtimonii auctoritas pendet a teſtantis facultate & fide, nulla quidem *per ſe* neque ætatis, neque numeri Teſtium in alterutram partem vis eſſe poteſt: Error enim, quanquam in plurima exempla propagatus, adeoque multorum conſenſu confirmatus, nihil unquam

quam valet contra unius, cujus ſatis perſpecta fides eſt, Teſtimonium: atque etiam quum error aliquis poſſit eſſe antiquus, veritatis cognitio nulli præſcriptionis juri adſtringi poteſt. Quoniam tamen in hoc rerum genere raro ita expeditum eſt noſtrum de Teſtis facultate ac fide judicium, ut citra ullam dubitationem in illo poſſimus acquiescere, non exiguum aliquando poteſt eſſe ætatis primum, deinde etiam numeri momentum in recte æſtimanda ac metienda Teſtis auctoritate: Et ætatis quidem vis in eo poſita eſt, 1.] quod omnis genuina Lectio antiquior eſt quam depravata; & 2.] quod ex ætate ſubinde non vana naſcitur de Teſtis facultate præſumtio: quum enim omnes Librarii perinde ſint erroribus obnoxii, poſteriores tamen errores erroribus cumulaſſe admodum probabile eſt. Numerus autem eam vim habet, 1.] quod minus credibile eſt, poſſe plures in eodem loco & eodem modo errare, 2.] quod fraus aliqua inter plures multo facilius pateſcat. Atque de utroque hoc momento critico rectiſſime judicat Venerandus Abbas BENGELIUS in *Appar. Crit. ad N. T.* p. 379. §. X. „ Solet autem præferri *Antiquitas* Codicum & *Bonitas* & *Multitudo*, quæ „ dotes ſane contemni non debent, conjunctæ „ præſertim: imo vero requiri debent; ſed tamen „ rem non conficiunt: nam ſæpe pro utraque „ Lectione [raro enim multiplex eſt,] multi Co- „ dices, qui & antiqui & boni eſſe dicuntur, mi- „ litant. Neque *Multitudo* per ſe multum valet. „ - - - - Immo unus Codex manus primæ pluris „ eſt, quam multæ ex eo propagatæ Codicum „ catervæ. - - - - *Bonitatis* opinio nimis laxa eſt: „ nam qui optimi perhibentur Codices, ii quo-

„ que

„ que ipsi totam ferme Lectionis varietatem con-
„ tinent, adeoque eam non dirimunt. Palmam
„ obtinet *Antiquitas:* nam sane genuina omnis Le-
„ ctio antiquior est. Sed tamen Antiquitatis jacta-
„ tio, vereor ut nunquam circulatoria sit: nam
„ tota prope Lectionis varietas longo orta est in-
„ tervallo ante Græcos Codices hodie superstites:
„ nec refert, quot Secula horum antiquissimus
„ quisque nunc habeat; sed quot Seculis mutati-
„ onum feracibus a manu distet Apostolica.„ Plu-
rimum autem illud ab Antiquitate argumentum
primis rei Christianæ temporibus valuisse TERTUL-
LIANUS fidem facit *Libr. adv. Marcion. IV: 2.*
„ *Ego*, inquit, *meum dico esse verum, Marcion*
suum. Ego Marcionis affirmo adulteratum, Marcion
meum. Quis inter nos determinabit, nisi temporis ra-
tio ei præscribens auctoritatem, quod antiquius reperie-
tur, & ei præjudicans vitiationem, quod posterius re-
vincetur. In quantum enim falsum corruptio est veri,
in tantum præcedat necesse est veritas falsum. - - - Alio-
quin quam absurdum, ut si nostrum antiquius probave-
rimus, Marcionis vero posterius - - - id verius existi-
metur, quod est serius? - - - His fere compendiis uti-
mur, cum de Evangeliis adversus Hæreticos expedimur,
defendentibus temporum ordinem posteritati falsariorum
præscribentem. Ubi tamen hoc probe notari ve-
lim, potiorem illam, quam dixi, ætatis & anti-
quitatis præstantiam, quotiescunque in Testibus
requiritur, tantum non penitus destruere & exclu-
dere alterum illud, quod in numero & consensu
multitudinis positum est, requisitum, quia anti-
qui Codices MSS. a recentioribus, & probatissi-
mi a magis depravatis numero longe superari con-
stat.

 §. III. Quan-

§. III. Quanquam vero possit aliquis de Sinceritate & Integritate Lectionis sacræ in universum esse persuasus ac certus rationibus quibusdam generalibus, quarum præcipuæ sunt, tum quod Deus fine suo, propter quem cœlestem doctrinam per ipsos Apostolos in Scripta referri voluit, penitus excideret, nisi agnoscatur, omni tempore provida supremi Numinis cura in Ecclesia tot conservata esse Subsidia, quæ accedente hominum opera ac industria sufficerent ad veram ac genuinam Lectionem discernendam ac stabiliendam; tum quod in confesso sit, postquam nostra hac ætate pleraque cognoscendæ genuinæ Lectionis Subsidia doctorum Virorum incredibili studio & curiosa diligentia accurate sunt excussa, evangelicam Jesu Christi & Apostolorum vel fidei vel morum Doctrinam ex tam ingenti variantium Lectionum farragine nullatenus tamen labefactari, immo ne in uno aliquo articulo, qui quidem alicujus momenti sit, ullum detrimentum capere. Quamprimum autem ad singulares circa dubias Lectiones, & utra alteri sit præferenda, Quæstiones descenditur, tunc non amplius sufficit generalis isthæc persuasio, utpote quæ nulli ex hodiernis editionibus præ cæteris favet, sed in casibus singularibus idoneos Testes deposcit, quorum fides & auctoritas proprio cujusque examine ac judicio satis sit spectata. Itaque in quocunque casu singulari id inprimis sedulo cavere nos oportet, ne ullum Testem in alterutram partem admittamus, cujus qualitatem, quantum quidem fieri potest, non habeamus per omnia, quæ fidem alicujus vel augere vel imminuere possunt, momenta exploratam.

§. IV. Quo-

§. IV. Quoniam vero Testes illi, quorum est in hujusmodi caussæ cognitione aliqua auctoritas, ad tres Classes, seu ad tria genera referri solent, operæ pretium erit in universum disquirere, quænam singulis Classibus in hoc judicio critico vis atque auctoritas inesse possit. I. Ad primam igitur Classem referuntur MSS. CODICES Græci, qui hoc adhuc tempore in variis Europæ Bibliothecis sunt superstites, quos maximam partem doctorum Virorum cura diligenter habemus recensitos atque cum editis comparatos, ut quodnam singulis vel ab antiquitate, vel a Lectionis puritate pretium sit statuendum, hujus rei cognoscendæ studiosos fugere non possit: Quapropter non admodum difficilis aut impedita esse potest omnis caussæ disceptatio, quæ solis his Testibus statve caditve. Quando vero hi Testes a Patrum & antiquissimarum Versionum testimonio dissident, atque diversam Lectionem tuentur, tum caussæ disceptatio majorem videtur habere difficultatem; quæ tamen facile erit superanda, si Canonem illum criticum, quem acerrimus hodiernæ Lectionis propugnator DAN. WHITBY in *Exam. Var. Lect.* Lib. II. c. 1. §. 1. p. m. 107. scisscit, sequi in judicando non dubitemus; ubi hunc in modum pronunciat: *Lectiones variantes a MSS. desumtas, quas nec antiqui Patres, nec Græci Commentatores, nec Versiones vetustissimæ agnoscunt, jure optimo rejiciendas esse nemo infitiabitur.* Scilicet cum antiquissimi ex MSS. Codicibus hodie superstites vix sextum a Christo nato Sæculum attingant, ac plerique MSS. Libri DC. DCC. DCCC. DCCCC. annos a primis Apostolorum αὐτογράφοις antevertantur, æquum non esse videtur illis majorem tri-

buere fidem, quam vero monumentis tot Sæculis antiquioribus & proxime ab Apostolorum ævo distantibus, ubi in oppositas partes discedunt. Ita quoque quum variantem aliquam Lectionem proxime post Apostolorum ætatem, seu primis rei Christianæ Sæculis jam invaluisse testatum est, exiguum oportet esse MSS. Librorum hodie adhuc superstitum in his cernendis momentum ac judicium: in quo rursus habeo suffragantem Cl. WHITBY in *Præfat. ad Libr. cit.* ubi in hanc sententiam disserit: „Ne autem media omnia sustulisse videar, „ ex quibus de Lectione genuina certum, vel sal„ tem idoneum in quo acquiescat judicium, fe„ ratur:„ Dico primo; *Id certum & extra dubium esse videatur, ubi Patres in his rebus versati variasse Lectionem textus pronunciant, variantem ibi Lectionem ante eorum tempora obtinuisse: de qua non aliter judicium fieri potest, ubi in neutram partem aliquid pronunciant, quam ex priorum Patrum lectione, Versionibus antea conceptis, aut Textus ipsius circumstantiis.* Habent quidem Critici Canonem, qui sciscit, *Id, in quo Græci Codices MSS. iique probatissimi, aut plerique consentiunt, pro genuino esse accipiendum.* Atque omnino huic Canoni quin sua constet ratio in iis rebus, quæ sola MSS. Codicum hodie adhuc superstitum fide nituntur, dubium nullum est. At minus recte illum adhiberi, ubi de aliqua Varietate quæstio est, quæ omnem MSS. Codicum ætatem longe excedit, vel unico, eoque clarissimo exemplo palam faciam: scil. in illa vexatissima & antiquissima quæstione circa αὐθεντίαν loci nobilissimi I. Joh. V. 7. Si quis heic Canonem illum applicare & urgere vellet, atque præ hoc omnem antiquæ Latinæ Interpretationis aut

Patrum

Patrum Latinorum *Tertulliani*, *Cypriani*, &c. auctoritatem contemnere, actum omnino foret de hoc loco gravissimo: Siquidem in nullo antiquo Codice Græco, qui hodie extat, quantum hactenus apparet, versus iste conspicitur: Contra eum exhibent *Latina Versio* antiqua, *Tertullianus*, *Cyprianus*. Ex quo clarum est temere prorsus aliquando & ad invidiam concitandum jactari illud: *Quid justius est, an Latinos, ut recentiores, ad Græcos, quippe antiquiores, corrigi; an Græcos propter Latinos lituram pati?* II. Alteram Classem Testium constituunt VERSIONES antiquæ, quæ immediate ex Græco fonte fluxerunt; reliquæ enim quas ex aliis Versionibus esse demum propagatas constat, hic in censum non veniunt. Quum autem Versiones antiquas dico, non intelligo eas promiscue omnes, quales hodie in editis Libris circumferuntur, maximam partem interpolatas, sed in quantum eas sinceras ad nos pervenisse certum est. Ita quum Latinam Versionem antiquam laudo, id non statim ad Vulgatam Ecclesiæ Rom. Interpretationem, variasque ejus editiones trahendum est: Intelligo enim eam Latinam Versionem, quam nobis antiquissimi Ecclesiæ Latinæ Patres passim in suis Commentariis per fragmenta conservarunt, & qualis in multis optimæ notæ Codicibus MSS. supereſt. Atque hoc præcipue nomine Latinæ inter cæteras antiquas Versiones primas partes tribuendas esse censeo, quod alia nulla sit, cujus antiqua Lectio tot ex antiquitate fide dignis documentis perinde sit confirmata, aut cujus totidem reliqui sint MSS. Libri; ex quibus quid olim lectum fuerit, possimus cognoscere: De cæterarum enim Versionum, Orientalium maxime, quales in editis nostris Li-

bris repræſentantur, fide & cum priſca Lectione conſenſu, aut parum nobis conſtat, aut eas variis modis Editorum licentia interpolatas eſſe certum eſt. Horum autem Teſtium dignitatem in eo poſitam eſſe exiſtimo, quod priſcas illas Verſiones ex optimis Græcis Codicibus, quales antiquitus in Eccleſiis aſervabantur, fuiſſe confectas admodum probabile ſit; ut adeo antiqua & ſincera cujusque Verſionis Lectio, inprimis ſi Patrum aut aliarum etiam Verſionum conſenſu fuerit confirmata, optimo ejus temporis, quo confecta eſt, exemplari græco auctoritate æquipolleat: ex quo ſimul manifeſtum eſſe arbitror, quantum hujusmodi teſtimonia iis ſint anteferenda, quæ ex ſequioris ætatis MSS. Codicibus produci ſolent. III. Ad tertiam denique Claſſem Teſtium, quibus aliqua in confirmanda S. Lectionis N. T. Sinceritate auctoritas tribuitur, pertinent Commentarii & Scripta Patrum eccleſiaſticorum. Equidem non ignoro, horum Teſtium fidem a plurimis hoc nomine ſuſpectam reddi, quod in citandis S. Scripturæ dictis fuerint ut plurimum negligentiores, ut qui ſæpiſſime non conſulto Textu ſacro e memoria dicta ſacra allegaverint, unde mirum non ſit, eos ſubinde aliqua vel addidiſſe, vel omiſiſſe, vel mutaviſſe. Sed perinde non ignoro, quo ſtudio alii, & nuperrime inprimis ANSALDUS, hanc accuſationem depellere ac diluere ſint conati: in quo tamen utraque pars modum excedere mihi videntur, illi in accuſando, hi in excuſando, dum nullum faciunt neque inter Lectiones ſacras, neque inter Auctores eccleſiaſticos eorumque Scripta discrimen. Quanquam enim negari non poſſit, Patres eccleſiaſticos in ſuis ad populum Sermoni-

monibus aliquando ſacras quasdam Sententias quoad ſenſum magis, quam quoad verba retuliſſe, atque etiam non raro ad ſcopum ſuum detorta recitaſſe: Nihilo minus tamen in perpetuis ſuis Commentariis, quibus aut integrum aliquem S. Librum, aut inſignem aliquam Pericopam dedita opera tractandam ſuſceperunt, item in Scriptis accuratioribus ſive dogmaticis, ſive polemicis, ſive catecheticis, in quibus orthodoxæ Doctrinæ cauſſam agunt, illos plerumque ſumma religione Codicum ſuorum Lectiones referre, ſequi, urgere, magnaque diligentia enucleare, compertum eſt. Et quot quæſo non dantur Patrum allegationes, in quibus nulla ex his erroris aut mutationis ſuſpicionibus locum habere poſſit? v. c. ubi unus Patrum eandem Lectionem aliquoties eodem modo repræſentat: ubi varietatem Lectionis diſerte indicant: ubi ipſe nervus orationis una Lectione præ altera nititur: ubi prolixiora quædam dicta preſſius recitant &c. &c. Ut taceam inter illos plures extitiſſe, qui critica plane diligentia in discernendis variis Codicum ſui temporis Lectionibus fuerant verſati, quo in genere ADAMANTIUS & HIERONYMUS maxime excelluerunt. Quorſum etiam pertinent, quæ Cl. WHITBY de Patrum eccleſ. ſingulari ſtudio ac religione in tuenda ac propaganda ſincera Lectione in *Præf.* ad Exam. var. L. §. prædicat: ubi inter alia hæc habet: „ Patres Græcos, quod doctioribus notum eſt, con„ ſtat habuiſſe ad tempora *Tertulliani* primæva Apo„ ſtolorum manibus exarataExemplaria, a tempore „ *Origenis* & *Euſebii* Exemplaria accurata, ad quæ, cum „ opus eſſet, provocare ſolebant, certaque media, „ ex quibus emendatiora a non correctis, accu-

„ rata ab inaccuratis, ab interpolatis genuina di-
„ ſtinguere potuerunt.„ Et mox rurſus: „Hæc
„ ſi quis animo expenderit, ei haud parum veri-
„ ſimile cenſebitur, hos omnes Eccleſiæ Antiſti-
„ tes Libris interpolatis, Scholiis & marginalibus
„ notis vitiatis, S. Scripturæ textum poſteris tra-
„ didiſſe. - - - - Nec enim de iis tam aſpere ju-
„ dicare par eſt, quibus in promtu eſſet exem-
„ plaria ἀκριβέστερα adire, & quibus nec ingenium
„ defuit Textum ab his gloſſematis & ſcholiis mar-
„ ginalibus diſcernendi, nec erga S. Scripturas
„ ea reverentia, quæ ipſos ad iſtam diſcretionem
„ faciendam ſedulo moveret.„ Quando autem Græcorum Patrum, vel etiam ex Latinis eorum, quos Græcos Codd. ſecutos eſſe compertum habemus, Commentarios in idoneorum Teſtium numerum adſcribo, nolim ego de his judicium fieri ex omnibus hodiernis promiſcue editionibus: multi enim Editores poſthabita Lectione, quam MSS. Libri referebant, in S. Textibus ad hodiernam Græcam aut etiam Vulgatam N. T. Verſionem & Lectionem refingendis nihil non ſibi indulſerunt, quo factum eſt, ut Patrum Scripta eas textus S. Lectiones aliquando referant, quibus cum ſubjecta explanatione prorſus non convenit: Ut adeo & in his quoque judicium criticum requiram, ne pro Patris eccles. Lectione habeatur, aut venditetur, quod ab Editore temere fuerat ſuppoſitum. Horum autem Teſtium autoritatem in eo eſſe poſitam dico, quod hac ratione multo certius atque etiam apertius conſtare poſſit, quid in optimis Græcis iſtius ætatis Codicibus fuerit lectum, immo quæ ſubinde Lectio ab integra Eccleſia fuerit probata, inprimis quando interpoſito

judicio

judicio critico rationes dilucide nobis explicant, quibus in discernendis genuinis Lectionibus fuerant usi: In genere vero plura nobis de his cognita sunt, ex quibus potest ferri judicium de eorum facultate, doctrina, diligentia, fide, quam vel de Translationum autoribus, vel de Librariis, qui ut plurimum in obscuro sunt, comperta habemus. Latinæ autem Ecclesiæ Patrum testimonio in universum non majora tribuo, quam quæ primæ illi Translationi, quam quemque eorum secutum esse certum est, debentur: nisi ubi ex testimoniorum consensu perspectum habemus, Lectionem aliquam ab integra Ecclesia Latina fuisse susceptam ac defensam; quia haud iniquum esse censemus plura tribuere universæ alicui Ecclesiæ, quam privato cuique doctori: Quanquam solus Ecclesiæ consensus veritatem Lectionis per se non sufficienter probare possit. Cum his fere consona sunt, quæ habet vener. BENGELIUS in Appar. crit. p. 414. *Recentiores Patres Græci, singuli fere Codicibus Græcis singulis æquiparari possunt; Latini, Latinis. Antiqui vero & Græci & Latini excellentem habent auctoritatem: Multas ii longe vetustissimas apocryphas lacinias ex monumentis, quæ cito intercidere, proferunt: atque ut ab Hæreticorum & doctorum minus conspicuorum, sic ab Apostolorum Codicibus primævis quam proxime abfuerunt, & per impostorum versutiam existimulati, Codicum sinceritatem vigilantissime curaverunt.*

§. V. Postquam hæc hactenus præfatus sum, faciam nunc bona cum Lectoris venia periculum in exemplo Quæstionis criticæ de Clausula O. D. apud Matthæum, cujus Quæstionis momenta in

utramque partem ita expendam, ut judicium nullum mihi ſumam, ſed cuique veritatis ſtudioſo id integrum relinquam. Singularem eſſe hujus varietatis rationem agnoſcit etiam Cl. WHITBYUS, quapropter eam inter inſigniores & majoris momenti Variantes relatam peculiari tractatione Lib. II. Cap. I. Sect. I. cum aliis quibusdam N. T. locis ſub examen revocavit, ejusque vindicias inſtruxit. Antequam vero ipſos in utramque partem Teſtes audiamus, animus eſt paulo diligentius inquirere, in quo poſita ſit peculiaris hujus Varietatis ratio, & in utram partem major probabilitatis ſpecies appareat, ſi ex ſola poſſibilitate judicium ferendum ſit: Datur enim ſæpiſſime in alterutram partem facilior lapſus & errandi copia, multoque ſunt manifeſtiora & magis probabilia erroris indicia in hanc quam in alteram ſuſpicionem. Jam vero iſthæc varietas circa O. D. Clauſulam apud Matthæum, non verſatur in levi aliqua unius voculæ aut locutionis omiſſione, vel transpoſitione, aut mutatione; ſed in integræ alicujus pericopæ Sinceritate vel admittenda, vel rejicienda, & quidem ejuscemodi pericopæ, quæ ex communi alterius partis ſententia non exiguam partem conſtituat ejus Formulæ, quæ inde ab ipſis Apoſtolorum temporibus in Eccleſia Chriſtiana a ſingulis fidelibus publice privatimque frequenter fuerit uſurpata & ex memoria recitata. Cum autem iſthæc varietas efficiat, ut alii Clauſulam iſtam in quibusdam libris temere additam; alii per incuriam omiſſam argutentur, quæritur, utra ſuſpicio per ſe ſpectata majorem habeat probabilitatis ſpeciem, quantum quidem intelligi poteſt, ſi ſpectemus, non quid re vera fide teſtium factum eſſe conſtet,

ſed

ſed quid fieri potuerit. Jam vero dicant nobis quam probilitatis fidem mereatur iſta opinio, quæ Librariis, idque jam ſecundo poſt C. N. Sæculo, tantam tribuit oſcitantiam, ut potuerint in deſcribenda Formula ipſis adeo familiari & quæ vel oſcitantibus ſæpe excidat, tam inſignem ejus particulam ſilentio transmittere: Dicant, qui fieri potuerit, ut hoc errore ſemel admiſſo idem in tot alia transfuſus ſit exempla, nullo vel Librario vel Lectore errorem in tam inſigni defectu animadvertente: quinimmo & hoc concedant neceſſe eſt, potuiſſe tam apertum omnibus errorem ita invaleſcere, ut univerſa quam late patuit Eccleſia Latina, oblitterata priſtinæ ac cottidianæ Formulæ integritate ac memoria, illum plena fide & communi aſſenſu reciperet, nemine unquam ullum defectum ſuſpicante aut errorem ſubolfaciente. Oppoſita contra hypotheſis, quæ hanc Clauſulam doxologicam Orationis formulæ apud Matthæum IV. demum poſt C. N. Sæculo a Librariis additam conjicit, fidem ſibi exinde vult conciliare, quod perhibet, tum hanc Clauſulam O. D. in publicis Eccleſiæ liturgicis libris fuiſſe receptam atque communi uſu non minus tritam, quam fuerit ipſa O. D. formula; tum vero in publico Eccleſiæ uſu cum Oratione Dominica plerumque fuiſſe conjunctam: & quoniam illis temporibus non adeo proclive fuerit omnibus in publico orationis uſu accurate discernere, quæ divino præſcripto & quæ Eccleſiæ auctoritate eſſent conſecrata; facile hanc Clauſulam ex publicis Eccleſiarum Codicibus in privatos transire ac propagari potuiſſe; maxime cum etiam ſæpe a doctis & doctoribus hæc promiſcue fuerint habita, ac non ita, ut par erat, ab

invicem

invicem distincta, quod vel *Chrysostomi* exemplo videri possit.

§. VI. Sed quoniam hic de facto quæritur, non de jure aut modo possibilitatis, age ipsos Testes in utramque partem audiamus: Non autem infra Sæculum a C. N. sextum descendemus, quia ab origine hujus Varietatis longius remoti in hac caussa non eam auctoritatem habent, quæ ab idoneis testibus requiritur. Prodeant ergo καθεξῆς Græcæ Ecclesiæ Patres, & primus inter illos ORIGENES, cujus extat περὶ εὐχῆς Libellus, quem circa annum post C. N. CCXXXI. fuisse conscriptum communis fert opinio. In hoc Libello τὴν ὑπογραφεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου προσευχὴν *Adamantius* secundum *Matthæi* & *Lucæ* Textum §. 18. propositam deinceps per partes diligenter explanat. At vero in tota hac tractatione hujus Clausulæ neque vola neque vestigium ullum apparet, ut videatur eam penitus ignorasse. Jam vero frustra hic est omnis suspicio, qua quidam Patrum auctoritatem imminuere satagunt, quasi non ex inspecto textu Codicis, sed ex memoria negligentius, conceptam Orationis formulam allegaverit: vel sola Libelli inspectio omnem hanc suspicionem funditus evertit, ubique enim plus quam critica diligentia *Matthæi* ac *Lucæ* λέξεις inter se comparat, hinc ad singula fere tractationis τμήματα legas hujusmodi formulas: Ὁ Λουκᾶς ταῦτα παρασιωπήσας ἔταξε· Ἢ ὡς ὁ Λουκᾶς· Τὸ δὲ παρὰ τῷ Λουκᾷ σεσιώπηται. Non autem defuisse Origeni optimorum Codicum copiam, non defuisse facultatem, ingenium κριτικώτατον, sensumque in Scripturis exercitatum supra jam testatum dedimus, & a nemine, quod sciam,

in

in dubium vocatur: Hinc ejus N. T. Ἔκδοσις tanto jam olim in pretio fuit habita, ut passim omnium frequentissime describeretur. Quidni igitur ejus testimonium amplius valeret, quam unius ejus temporis Græci Codicis suffragium? At, inquis, ejus ego testimonium nullum audio; altum de Clausula tenet silentium. Est ita; sed hoc ipsum silentium luculentissimum præbet testimonium, eum Orationem Dominicam, quam ex professo enarrandam susceperat, absque Doxologia, pro integra habuisse, & hanc partem deinceps additam prorsus ignorasse: Fac enim Clausulam in ipsius Codicibus fuisse lectam, aut tanquam partem integrantem O. D. tum temporis promiscue usurpatam; quam mihi dabis idoneam rationem, ob quam ausus fuerit in sua de precibus institutione usitatam & familiarem hanc formulam eximia aliqua parte truncare? Istum vero Origenis Libellum habemus accuratissime ad fidem *MSC. Holmiensis*, nunc *Collegii S. Trinit. Cantabrigiæ* recensitum; & quanquam hunc Codicem, præter quem non aliud integrum exemplum usquam extare testis est novissimus Operum Origenis editor R. P. *CAROLUS de la RUE*, lacunis hiare non paucis ipsa Editorum confessione constat, nullam tamen fidem inveniet callida suspicio, quasi forte ex unico hoc MSC. Codice hujus Clausulæ tractatio exciderit: Primo enim qui MSC. Codicem recensuerunt, fidem suam nobis etiam hoc documento probarunt, quod lacunas & hiatus in Codice obvios diligenter annotarunt, nihil autem eo in loco, ubi hæc Clausulæ tractatio desideratur, deesse annotatum legimus: Deinde non uno loco tantum, sed bis hanc Clausulam excidisse oporteret,

ret, tum in eo loco, quo formulam ex Matthæo integram exhibet, tum in fine tractationis cum tota illius expositione. Neque cum aliqua specie verisimilitudinis dici potest, Textum O. D. qualis in hoc MSC. Codice repræsentatur, fuisse aliquando a Librario ad Latinum vel alium Codicem, qui Clausulam non habuerit, castigatum; contrarium enim ex eo manifestum est, quod Textus ille Matthæi in hoc Codice Lectionem aliquam novam conservat & ab ipso *Millio* non annotatam, scil. ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκαμεν, quam solus Codex *Barb.* 1. confirmat. Nec denique Textum ex Matthæo ad Lucam fuisse castigatum, ut melius ipsis conveniret, apparet, cum quod in hujus Codicis textu inter Matthæum & Lucam longe notabilior est differentia, quam in hodiernis nostris Codicibus, quanquam Clausula utrinque desideretur, adeo ut *Origenes* §. 18. ipse dubitet, an non plane diversa sit quam Lucas exhibet precandi formula. Nihil ergo superest, quam ut dicamus *Origenem* in suis Codicibus Clausulam O. D. non legisse, immo ejus ætate eam tanquam partem O. D. non fuisse usurpatam: quod si enim tum temporis in nonnullis Matthæi Codicibus extitisset, aut communi usu fuisset frequentata, certe præcipuam hanc inter Lucæ & Matthæi formulam differentiam, non potuisset alto silentio præterire aut Clausulæ tractationem sine offensione penitus omittere, quasi ea tantum explanaret, in quo Lucæ cum Matthæo conveniat: hoc enim a suo instituto alienum fuisse diserte docet §. 26. Γενηθητο το θελημα σου, ως εν ουρανωι καὶ επι γης· Ὁ λυκᾶς μετὰ τό· Ελθετο η βασιλεια συ· Ταῦτα παρασιωπήσας ἔταξε· Τον αρτον ημων τον επιουσιον διδου ημιν

ημιν καθ' ημεραν· Διόπερ ἃς προεθέξαμεν λέξεις, ὡς παρὰ ΜΟΝΩι τῷ Ματθαίῳ κειμένας ἐξετάσωμεν ἀκολούθως τοῖς πρὸ τούτων. II. Alter Teſtis eſt CYRILLUS *Hieroſolymitanus*, *Catech. XXIII. Myſtagog. V. de S. Liturg.* §. *XI.* Εἶτα μετὰ ταῦτα τὴν εὐχὴν λέγομεν ἐκείνην, ἣν ὁ Σωτὴρ παρέδωκε τοῖς οἰκείοις αὐτοῦ μαθηταῖς, μετὰ καθαρᾶς συνειδήσεως πατέρα ἐπιγραφόμενοι τὸν Θεὸν καὶ λέγοντες· ΠΑΤΕΡ ΗΜΩΝ. κ. τ. λ. - - - Deinde poſtquam ſingillatim & per partes totam O. D. enarraſſet, hanc tractationem ita concludit: Αλλα ρυσαι ημας απο του πονηρου· Πονηρὸς δὲ ὁ ἀντικείμενος Δαίμων, ἀφ' οὗ ῥυσθῆναι εὐχόμεθα. Εἶτα μετὰ ΠΛΗΡΩΣΙΝ τῆς Εὐχῆς λέγεις ΑΜΗΝ, ἐπισφραγίζων διὰ τοῦ Ἀμὴν, ὃ σημαίνει γένοιτο, τὰ ἐν τῇ Θεοδιδάκτῳ Εὐχῇ. Scripſit Cyrillus Cathecheſes circa annum Chriſti CCCXLVIII. En hic teſtimonium diſertum & nullis dubitationibus obnoxium, quod Clauſula ad integritatem O. D. non pertineat: atque ipſum etiam AMHN ex uſu Liturgico, tanquam Antiphonum, hic videri poſſit adjectum. Habet autem hoc Teſtimonium tanto majorem vim & auctoritatem, quod Catecheſes illæ non tanquam privati Doctoris ſcriptum conſiderandæ veniunt, ſed tanquam Scriptum eccleſiaſticum, quod publice inſtituendis fidelibus recens baptizatis inſerviret, atque cultus publici rationem explicaret; adeoque ſi pleniorem aliquam & perfectiorem O. D. formulam uſurpaſſet Eccleſia Hieroſolymitana, Cyrillum Catechetam in neophytorum inſtitutione tam inſignem laciniam ei detrahere fuiſſe auſum, quis ſibi perſuaſerit? Ut taceam in Palæſtina, adeoque Cyrillo ad manus fuiſſe Codices N. T. græcos optimos. III. Tertium produco Teſtem GREGORIUM *Nyſſenum*,

senum, cujus extant εἰς τὴν προσευχὴν, in Orationem Domini Homiliæ V. Hic vero Vir ἐλλογιμώτατος, qui floruit post medium Sæculum IV. expositionem totius O. D. hunc in modum concludit. Homil. V. *Quin stantes Deum precemur:* Ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo, *a quo liberet nos gratia Dei*, ὅτι αὐτῷ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα ἅμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Censuit quidem *Millius* Clausulam a *Gregorio* Nysseno penitus fuisse omissam, quod eam non, ut instituti ratio & analogia postulasse videbatur, sincere ac sine ulla admixtione propositam, exegesi brevi & perspicua illustrasset: Habuit ergo *Millius* hanc Doxologias formulam a *Gregorio* adjectam, non pro O. D. parte, sed pro formula mere liturgica, qua sæpe aliâs in publicis precibus & sermonibus uti consueverint. Contra Cl. *Whitby* l. c. p. 111. non omissam a *Gregorio* Clausulam, sed more Græcarum quarundam Liturgiarum hanc una cum Doxologia Filii & Spiritus S. simul prolatam esse sciscit. Adeoque minus certum esse videtur, quid *Gregorius* in suo Codice Matthæi legerit. Cæterum, quod *Whitby* fatetur Gregorium hic morem Græcarum quarundam Liturgiarum esse secutum, non potuit Hierosolymitanam intelligere, a qua Clausulam absuisse supra ex *Cyrillo* didicimus: Hæc autem ipsa opinatio mirifice favet illi doctorum Virorum conjecturæ, qui sibi persuadent Clausulam hanc ex usu liturgico in publicis precibus Orationi D. apud Matthæum, & quidem sub ipsum fere hoc tempus, adhæsisse: Quam conjecturam non parum juvant, quæ idem *Gregorius* l. c. de promiscuo usu Doxologiæ in Sacris memorat:

„ Græca

„ Græca Ecclesia, inquit, Orationi Dominicæ
„ æque subjungit hanc Clausulam, & aliis preca-
„ tionibus: ut illi, quæ incipit, ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς
„ ἡμῶν κτλ. Eucholog. fol. σιγ'. B. illi, ἐκ νυκτὸς
„ ὀρθρίζει κτλ. fol. ια'. B. &c. &c. . . . Subjungunt
„ etiam hymnis suis, ut illi, cui titulus Τρισάγιον.
„ Typic. fol. ξη'. B. col. 1. Adhuc magis mani-
„ festum est: nam invenimus aliquando ὅτι σοῦ
„ ἐστιν, ubi non est Πάτερ ἡμῶν, ut in Typic.
„ fol. ξη'. B. col. 1. & Euchol. fol. κ'. B. Alibi
„ invenimus Πάτερ ἡμῶν, ubi non est ὅτι σοῦ ἐστιν,
„ ut Typic. fol. ξζ'. A. col. 1. κθ'. A. col. 1. λδ'.
„ A. col. 1. & 2. Insuper quandocunque imme-
„ diate, semper tamen distincte recitata inveni-
„ mus: Et Πάτερ ἡμῶν populi est: ὅτι σοῦ ἐστιν Sa-
„ cerdotis ubique est repetitio. Μετὰ δὲ τὸ, πάτερ
„ ἡμῶν &c. ἐκφωνεῖ ὁ Ἱερεὺς, ὅτι σοῦ ἐστιν. &c. infi-
„ nitis prope locis. „ Ex quo loco clarum est Orationem D. sæpe etiam in publicis Sacris absque Doxologia fuisse recitatam; quod qui factum fuerit, si quidem Doxologiam pro parte Orationis D. habuerunt, non intelligo. IV. Denique quartum Testem ex Græcis appello CÆSARIUM, Gregorii Nanzianzeni fratrem, sub cujus nomine habentur Dialogi, ubi Quæstion. XXIX. ait: Οἷον ἐνισχύομεν ἐπινικίως τὸν Χριστὸν ἐν τῷ καιρῷ τῆς θείας τῶν μυστικῶν τελετῆς βοῶντες, Ὅτι σὸν τὸ κράτος, ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα. Ἰδοὺ τὸ ἐνικὸν τῆς Θείας φύσεως τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Posset quidem hic locus prima specie videri contrariæ sententiæ favere: Sed, uti recte judicat vener. *Bengelius*, vis hujus testimonii in eo posita est, quod hanc Doxologiam diserte, non ut partem O. D. sed ut partem Liturgiæ pro-

 ponit:

ponir: cum tamen ejus proposito melius inserviisset, si pro parte O. D. hanc Doxologiam agnovisset.

§. VII. Prodeant vero nunc etiam quos Latina Ecclesia producit in hanc Sententiam Testes: I. Antiquissimus omnium est TERTULLIANUS, Sæculi II. post C. N. Scriptor celeberrimus, cujus peculiaris extat *de Oratione Liber*, quem in primis Tertulliani Scriptis referendum esse viri docti censent, quod nulla in eo Montanismi vestigia deprehendantur. In eo vero Libro accuratam O. D. expositionem exhibet, quam ita concludit: *Eo respondet CLAUSULA, interpretans quid sit*, ne nos inducas intentationem: *Hoc enim est, SED EVEHE NOS A MALO.* Tertullianum autem in hac explanatione S. Matthæi textum secutum esse, patet ex ejus præfatione in hæc verba: *Consideremus itaque, benedicti, cœlestem ejus Sophiam, in primis de* præcepto secrete adorandi, *quo & fidem hominis exigebat, ut Dei omnipotentis & conspectum & auditum sub tectis & in abditis etiam adesse confideret: & modestiam fidei desiderabat, ut quem ubique & audire & videre fideret, ei soli religionem suam offerret. Sequente Sophia in sequenti* præcepto *proinde pertineat ad fidem & modestiam fidei*, si non agmine verborum *adeundum putemus ad Dominum, quem ultro suis prospicere certi sumus. Et tamen brevitas ista, quod ad tertium Sophiæ gradum facit, magnæ ac beatæ interpretationis Substantia fulta est, quantumque substringitur verbis, tantum diffunditur sensibus. - - - Incipit a testimonio Dei & merito fidei, quum dicimus: PATER NOSTER. &c.* Habemus itaque apertam Tertulliani confessionem sua ætate *Clausulam* O. D. apud Matthæum his verbis fuisse comprehensam: Ἀλλὰ

ῥῦσαι

ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Neque vero hujus Viri autoritas ad ſolam Latinæ Verſionis autoritatem redit, ad quam nonnulli eam reducere ſatagunt: etenim Cl. *Whitby* Libr. cit. p. m. 49. ob hanc rem acriter invehitur in *Millium* dicens: *Cur tam fidenter pronunciavit* Tertullianum *Virum græce doctiſſimum, loca a ſe citata ex Latinis Verſionibus produxiſſe; PAMELIO etiam contradicente, eum non tam* Latinis *translatis, quam* Græcis Codicibus veteribus *uſum eſſe* (*). Poſſem quidem ejusdem Scriptoris aliud in hanc rem teſtimonium ex *IV. adv. Marcionem Libro* excitare, ubi Orationem Domini ſtrictim perſequens ex ſingulis ejus Sententiis adverſus Marcionem concludit, prætermiſſa quoque Clauſula doxologica. Atqui vero manifeſtum eſt, *Tertullianum* ibi adverſus Marcionem, qui ex Evangeliſtis ſolum *Lucam*, neque eum totum, admiſit, diſputantem, non *Matthæi*, ſed *Lucæ* textum eſſe ſecutum; adeoque ad cauſſam noſtram nihil valeret. II. Qui proxime hunc excipit eſt CYPRIANUS, cujus extat *in Orationem Dominicam Libellus*,

(*) Immo admodum probabile eſt Tertulliani ætate ipſa ſanctorum Virorum αὐτόγραφα adhuc extitiſſe; de Præſcr. Hær. Cap. XXXVI. ita ſcribit: „Age jam, qui „ voles curioſitatem melius exercere in negotio ſalutis „ tuæ, percurre Eccleſias Apoſtolicas, apud quas ipſæ „ adhuc cathedræ Apoſtolorum ſuis locis præſident, apud „ quas ipſæ AUTHENTICÆ Litteræ eorum recitantur, „ ſonantes vocem & repræſentantes faciem unius cujus„ que.„ Et quanquam, ut rectiſſime notant GROTIUS, HUETIUS, SIMONIUS, aliique, authenticus Codex non ſemper idem eſt cum αὐτογράφῳ; in hoc tamen Tertulliani loco promiſcue eſſe accipienda, ipſe orationis contextus ſuadere videtur.

bellus, quem anno post C. N. CCLII. esse conscriptum admodum probabile est. Hunc Librum *Augustinus* passim laudat, inprimis vero in *Libr. de Grat. & Lib. Arb. Commoneo & exhortor, ut b. Cypriani Librum, quem scripsit de Oratione Dominica diligenter legatis, & quantum vos Dominus adjuverit intelligatis memoriæque mandetis.* Studuisse autem Cyprianum Orationem Domini quantum fieri potuit integram & intemeratam conservare, ipse in exordio Libri his verbis declarat: *Quæ potest esse magis spiritalis Oratio, quam quæ a Christo nobis data est, a quo nobis & Spiritus S. missus est? Quæ vera magis apud Patrem precatio, quam quæ a Filio, qui est veritas, de cujus ore prolata est? Ut ALITER orare, quam docuit, non ignorantia sola sit, sed culpa. - - - Oremus itaque sicut Magister Deus docuit.* Is vero primum ipsam O. D. Formulam integram, at omissa Clausula, exhibet: deinde vero ejus tractationem his verbis concludit: *Post ista omnia in consummatione Orationis venit CLAUSULA, universas petitiones & preces nostras collecta brevitate concludens: In NOVISSIMO enim ponimus: Sed LIBERA NOS A MALO, comprehendentes adversa cuncta.* III. Cum hoc Teste conjungo Seculi IV. Scriptorem HILARIUM, qui in *Explanat. Matth. Canon. V.* adeo probavit superiorem *Cypriani* Libellum, ut ad hunc remittens ipse a tractatione O. D. manus abstinuerit: verba ejus ita habent: *De orationis autem Sacramenti necessitate nos commendandi CYPRIANUS Vir sanctæ memoriæ liberavit. Quanquam & TERTULLIANUS hinc volumen aptissimum scripserit. Sed consequens error hominis detraxit Scriptis probabilibus auctoritatem.* Quod si jam *Rich. Simonium* audiamus, Cyprianus potestatem sibi permisit adeundi fontes,

ac

ac Græcum Sermonem pro lubitu suo vertendi, quandoquidem ejus Versio cum Vulgata Hieronymi non consentiat. *Hilario* autem Græcos Codd. non fuisse occlusos colligo ex *de Trinit.* l. 10. p. 253. *Nec sane ignorandum a nobis est, & in Græcis & in Latinis Codicibus quam plurimis* [Luc. XXII: 43. 44.] *vel de adveniente angelo, vel de sudore sanguinis nil scriptum reperiri.* IV. Testis quartus, isque gravissimus est HIERONYMUS, qui non tantum optimos suæ ætatis Græcos Codd. diligenter consuluit, sed etiam Latinam Interpretationem ad Græcos fontes emendavit: Ita in *Epist. ad Sunniam & Fretellam* profitetur: *Si quando apud Latinos in N. T. quæstio exorta est, & inter exemplaria varietas, recurrimus ad fontem Græci Sermonis, quo novum scriptum est Instrumentum.* Et in Præfatione ad Damasum in IV. Evangelia: *Novum opus me facere cogis ex veteri, ut post Exemplaria Scripturarum toto orbe dispersa, quasi quidam arbiter sedeam. Pius labor, sed periculosa præsumtio, judicare de cæteris ipsum ab omnibus judicandum. - - - - Si enim Latinis Exemplaribus fides est adhibenda, respondeant quibus, tot enim sunt Exemplaria pene quot Codices. Sin autem veritas est quærenda de pluribus, cur non ad Græcam originem revertentes ea quæ vel a vitiosis Interpretibus male reddita, vel a præsumtoribus imperitis emendata perversius, vel a librariis dormitantibus aut addita sunt, aut mutata, corrigimus? - - - Igitur hæc præsens Præfatiuncula pollicetur IV. tantum* Evangelia Codicum Græcorum emendata collatione, sed & veterum: *nec quæ multum a Lectionis latinæ consuetudine discreparent: Ita calamo temperavimus, ut his tantum, quæ Sensum videbantur mutare correctis, reliqua manere pateremur ut fuerant.* Jam vero Textus Matthæi ex

ejus recenſione habet: SED LIBERA NOS A MALO. AMEN. Commentarius perinde Clauſulam ignorat. Poſſet quidem adverſus hujus Teſtimonii luculentiſſimi vim & auctoritatem excipi & ad Clauſulam O. D. accommodari, Hieronymum forte hoc ipſo in loco rigorem criticum cauta quadam ratione temperaſſe, ne ſua editio a Lectionis Latinæ conſuetudine nimium discreparet. Verum huic ſcrupulo ſatisfecit vener. *Bengelius* Appar. crit. p. 466. „ Neque vero *Hieronymus* dum Latinæ „ recenſioni Matthæi *Canones Euſebii Cæſarienſis* „ applicavit, in Græco *Euſebii* exemplari Clauſu- „ lam, ſub quam continuo novus Canon incipit, „ legit: Nam ſi legiſſet, tam inſigni differentia „ Latini Interpretis & Græci Codicis Euſebiani „ inductus, ſaltem hoc, utrum probaret ipſe „ Clauſulam, an improbaret, adhibitis *Adaman-* „ *tii Pieriique* Codicibus, indicaſſet in Scholiis, „ in quibus ſine Clauſula AMEN particulam attin- „ git. Idem Pelagianos refutans, totamque Ora- „ tionem Dominicam Libr. III. contra eos appli- „ cans, eo tandem devenit, ut dicat, credentes „ AD EXTREMUM inferre: SED LIBERA NOS „ A MALO; & Clauſulam, quæ vehementer ad „ inſtitutum pertineret, non attingit: cum tamen „ contra eosdem Pelagianos etiam illa verba alle- „ get, quæ *in quibusdam Exemplaribus & maxime* „ *in Græcis Codd. juxta Marcum in fine ejus Evange-* „ *lii adſcripta* inveniri teſtatur. Recognitionem il- „ lam Evangeliſtarum dedicavit Hieronymus *Da-* „ *maſo*, qui anno CCCLXXXIV. obiit. At an- „ no CCCCXIII. facta eſt, quæ in Libris contra „ Pelagianos memoratur Marcellini cædes: tantis „ temporum ſpatiis Clauſulam ab Hieronymo,

„ tam

„ tam multis tamque necessariis in caussis non
„ laudatam, & tamen in ullo Codice Græco,
„ quamlibet tot regionibus peragratis, lectam ei
„ fuisse, quis, qui Hieronymum novit, dicere
„ sustinet? Plane ignota Hieronymo, ignota op-
„ timis non solum Origenis, sed etiam Eusebii
„ Codicibus Græcis fuit Clausula. „ V. His denique adjungo AUGUSTINUM, qui plurimis in locis O. D. scil. quater seorsim in *Sermonibus ad Competentes*, & simul cum *Sermone Domini in monte*, & in *Libro de orando Deo cap.* XI. XII. & in *Enchiridio* exponens & cum Luca accurate conferens, nihil de Clausula dicit. Addit vener. *Bengelius* argumento ab Augustini Silentio repetito novam vim in Appar. crit. p. 466. dicens: „ *Valerius* Hip-
„ ponensis Episcopus Græcus erat; itaque latinas
„ pro eo conciones habebat presbyter Augustinus.
„ Nunquam ne hancce *quotidianam*, ut idem Au-
„ gustinus nec solus appellat, Orationem eos si-
„ mul oravisse aut consideravisse dicemus? ergo
„ saltem a Valerio, si is Clausula usus fuisset,
„ Clausulæ notitiam accepisset Augustinus. Quan-
„ quam ipse etiam, quum Libr. II. de *Sermone*
„ *Dom. in monte* ait: *Ex uno Græco, quod dictum*
„ *est* ἐισενέγκης *utrumque* inferas *&* inducas *transla-*
„ *tum est:* Græcos Codices sibi collatos ostendit,
„ in quibus si Clausulam legisset, certe vel appro-
„ bans, vel dubitans, vel reputans indicasset: „ Quod posterius ex ejus ad Hieronymum Epistola X. adhuc luculentius patescit: *Proinde haud parvas*, inquit, *Deo agimus gratias, de Opere tuo, quod Evangelium ex Græco interpretatus es, quia pene in omnibus nulla offensio est, cum* Scripturam Græcam contulerimus, *unde si quispiam veteri falsitati contentiosus fuerit*,

rit, prolatis collatisque Codicibus, vel docetur facillime, vel refellitur. Itaque prope usque ad finem Sæculi post C. N. quarti, quanquam plures essent & Græci & Latini Patres, qui Orationem Dominicam vel seorsim & dedita opera exposuerunt, vel in S. Matthæum commentarios scripserunt, quod Clausula O. D. per hoc temqus ut pars O. D. fuerit cognita aut usurpata, ejus rei nullum extat documentum: ut adeo merito fidem desiderem in Cl. *Withby*, quando affirmare non dubitavit l. c. p. m. 110. *Legas Clausulam apud OMNES Græcos commentatores in locum.* Verius per CCC. prope annos apud NULLUM.

§. VIII. Audiamus vero nunc etiam alteram partem, & quænam ex hoc genere in antiquitate præsidia inveniat Clausula O. D. doxologica dispiciamus. Primus, qui eam ut partem O. D. & quidem tanquam ab ipso Domino profectam venditat, est *Joannes* CHRYSOSTOMUS, Seculi IV. præcipitis Homiliastes & *Augustino*, ex superioribus Testibus extremo, fere æqualis. Hic duobus locis, nimir. *Homil. XX. in Cap. VI. Matthæi* hanc Doxologiam tanquam partem O. D. luculenter exponit: deinde *Serm. X. in varia N. T. loca* iterum ad hanc caussam redit, ubi hæc leguntur: Διὰ τοῦτο καὶ τῷ τέλει τῆς προσευχῆς, τοῦ Θεοῦ τὴν βασιλείαν, καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν δόξαν ὑπέδειξεν, εἰπών· Ὅτι σου ἐστὶν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δυναμις, καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰωνας. Αμην. Ταῦτα γάρ φησιν αὐτῶ παρὰ σοῦ, ὅτι οἶδα σε βασιλέα πάντων, ἀιώνιον κεκτημένον κράτος, καὶ πάντα δυνάμενον, ὅσαπερ ἂν θέλης, καὶ δόξαν κεκτημένον ἀναφαίρετον. Quidni jam ex hoc Testimonio colligamus Chrysostomum

mum ſaltem in ſuo quo uſus eſt Codice græco hanc Clauſulam legiſſe ? quanquam ERASMUS in ſuis *Annotat.* ne hoc quidem certo inde colligi poſſe exiſtimet : *Porro*, inquit, *qui ideo putant ab Evangeliſta fuiſſe additam, quod Chryſoſtomus interpretetur, levi nituntur argumento : Siquidem interpretatur ille, quod ſolennis uſus Eccleſiæ græcanicæ quotidie ſonabat : perinde quaſi quis enarrans Pſalmos, interpretaretur ſolennem illam coronidem :* Gloria Patri & Filio. &c. *Nec mirum ſi hoc dignatus eſt facere Chryſoſtomus, cum in Homiliis diligenter exponat Hymnum, quo Monachi quidam ſoliti ſunt conſecrare convivium ſuum.* „ In quo tamen Erasmus nimium τῇ ὑποθέσει δουλεύειν videtur : Chryſoſtomus enim Doxologiam non ſimpliciter, ut Hymnum illum Monachorum, ſed diſerte tanquam partem O. D. a Domino profectam enarrat. Quod ſi vero etiam concedatur, Chryſoſtomum Doxologiam in ſuo Codice Matthæi legiſſe, non tamen inde certo confici poteſt, fuiſſe tunc temporis hanc Clauſulam communi Eccleſiæ conſenſu tanquam partem Orationis D. receptam : Par enim, ut recenti aliquo exemplo rem illuſtrem, Chryſoſtomi hic potuit eſſe ratio, quæ fuit b. noſtri GUALTHERI, qui quum in ſuis Codicibus Clauſulam hanc inveniſſet, ſine ulteriore quæſtionis examine, eam in ſuis in Matthæum Homiliis pro concione populi publice explanavit; quod exemplum deinde etiam ſecutus eſt b. m. BREITINGERUS noſter in ſuis in O. D. Homiliis vernaculo ſermone editis : Sed fruſtra eſſet, qui inde ad publicam & communem ejus ætatis de αὐθεντείᾳ hujus Doxologiæ apud Matthæum fidem provocare ac concludere vellet; quum conſtet, eam ab Eccleſia Tigurina

per XC. annos non fuiſſe nec agnitam, nec uſurpatam; & poſtquam deinceps ſatis longo tempore libertati Eccleſiæ fuiſſet permiſſum eam vel adhibere vel non adhibere, anno demum ſuperioris Sæculi XL. in univerſum fuiſſe receptam; quod poſtremum me docuit venerandus ac eruditiſſimus Claſſis Transalbinæ Decanus J. JAC. HULDRICUS, Amicus ex paucis. Quapropter quamvis hoc lubentes largiamur, Chryſoſtomum in ſuo quo uſus eſt Codice hanc Doxologiam legiſſe, reſtat tamen adhuc disquirendum, unde hæc Clauſula, quæ hactenus per quatuor fere Sæcula tanquam pars O. D. fuerat ignorata, in hunc Codicem irrepſerit; in quo decernendo, cum in neutram partem quicquam quod certum ſit doceri poſſit, probabiliſſimas rationes ſequi nos oportet. An vero probabile ſit, eum, qui poſt CCCC. prope annos in Chryſoſtomi manus pervenit, Codicem ſolum veram ac genuinam O. D. Lectionem, omnibus antiquioribus Patribus & univerſæ Eccleſiæ Latinæ ignoratam, conſervaſſe, aliis dijudicandum relinquo. Cæterum ad Chryſoſtomi partes ſe adjungit *ISIDORUS Peleuſiota*, Sæculi V. Monachus, qui in *Epiſtola ad Eutonium Diaconum XXIV.* in ſummaria Orationis Dominicæ recapitulatione Clauſulam bis proponit, omiſſo tamen Ἀμήν: Huic vero tanquam diſcipulo ac ſuperſtitioſo Chryſoſtomi cultori, nec non acerrimo ejus vindici, non magis quam THEOPHYLACTO, Seculi XI. Scriptori, fideliſſimo Chryſoſtomi Epitomatori, ſejunctum a Chryſoſtomo in hac cauſſa ſuffragii jus tribui poſſe arbitror. II. Secundus ergo Teſtis erit pſeudo *Clemens Rom.* ſeu quisquis Autor fuerit CONSTITUTIONUM APO-

STOLI-

STOLICARUM: In his Libr. III. c. 18. & Lib. VII. c. 24. Oratio Domini, quam, ut loquuntur, ὁ Κύριος ἡμῖν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διετάξατο, bis repræsentatur, addita utrobique Clausula. Atque profecto hoc Testimonium ingens pondus haberet, si horum Librorum inscriptioni operis ratio responderet: Sed vel in vulgus notum est, eam esse hujus Sylloges Constitutionum rationem, ut quæ pauca forte Sæculi III. labentis usum referentia supersunt, a sequioribus & varie interpolatis ac ab Apostolorum Spiritu mirum in modum abludentibus nulla ratione amplius possint discerni: Atque totum opus Διαλαγέων vix ante Sæculi V. exitum esse consarcinatum sagacissimi harum rerum judices statuunt, inscripto tamen Apostolorum & Clementis nomine, ut huic operi aliquam autoritatem conciliarent. Testes ergo ex Classe Patrum ecclesiasticorum, quorum testimonium in alterutram partem aliquod pondus habet, hi fere sunt:

Qui Clausulam O. D. ignorant:

1. *TERTULLIANUS.* An. post C. N. CL.
2. ORIGENES. . . . . CCXXXI.
3. *CYPRIANUS.* . . . . . CCLII.
4. CYRILLUS Hierosol. . . CCCXLVIII.
5. *HILARIUS.* . . . . . CCCL.
6. GREGORIUS Nyssenus. . . CCCLXXX.
7. CÆSARIUS. . . . . CCCLXXX.
8. *HIERONYMUS.* . . . . . CCCLXXX.
9. *AUGUSTINUS.* . . . . . CCCXC.

Qui

Qui Clausulam O. D. admittunt:

1. CHRYSOSTOM. anno p. C. N. CCCXC.
2. CONSTITUT. APOSTOLIC. CCCCXC.
3. *Isidorus Peleusiota.* . . . . . CCCCLX.

§. IX. Non possum autem hoc loco silentio præterire LUCIANUM *Samosat.* ad cujus testimonium quidam in hac caussa provocant, & quo solo Clausulam jam Sæculi post C. N. secundi initio O. D. adhæsisse, luculenter probari posse contendunt; quod Cl. *Olearius* Obs. XXIV. in Matth. p. 216. confidenter asserit. Scilicet LUCIANUS, qui in *Philopatride*, ut alios Christianorum mores, ita precandi quoque formulas perstringens, ita sub finem fere Libelli Triephontem Critiæ respondentem inducit: Ὥστε ἔασον τούτους, τὴν εὐχὴν ἀπὸ Πατρὸς ἀρξάμενος, καὶ τὴν πολυώνυμον ᾨδὴν ἐς τέλος ἐπιθείς. Manifeste, inquit *Olearius*, his Orationem Dominicam respicit, cujus initium est ἀπὸ Πάτρος, quod prima ejus verba sint πάτερ ἡμῶν. Finis vero est πολυώνυμος ᾨδή, nempe δοξολογία, in qua varia βασιλείας, δόξης, δυνάμεως nomina conjunguntur. At quotquot Viri docti hæc Luciani verba animo a partium studio vacuo expenderunt, hanc interpretationem, seu potius violentam ad hypothesin accommodationem rejiciunt, ex quibus vel solos duumviros *J. Alb. Fabritium* & *Matth. Gesnerum* nominasse sufficiet. Designasse quidem Lucianum per Εὐχὴν ἀπὸ Πάτρος ipsam Orationem Dominicam in eo omnes conveniunt: Sed per πολυώνυμον ᾠδὴν ejusdem Orationis Clausulam doxologicam esse intelligendam, nemo qui Luciani orationem ac maledicendi virus assequitur, sibi poterit persuadere: primo enim illa Αἰτιολογία, Ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις,

ναμις, καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, imperite ac nova appellatione ΩΔΗ fuiſſet dicta: deinde quam πολυωνυμίας rationem affert Olearius, ea tam diluta eſt, ut non tantum omni Doxologiæ conveniat, ſed præterea etiam de omni oratione, quæ plura de aliqua re prædicat, perinde accipi poſſit: Quid apud gentiles πολυωνυμία in Hymnis & Precibus fuerit, ſatis notum eſt, & apprime in hanc rem facit Timonis apud Lucianum iocus, quo Poetas perſtringens, Jovem, ubi metra deficiant, πολυώνυμον continuo fieri, illis objectat: Ὦ Ζεῦ φίλιε, καὶ ξένιε, καὶ ἑταιρεῖε, καὶ ἐφέστιε, καὶ ἀστεροπηλὰ, καὶ ὅρκιε, καὶ νεφεληγερέτα, καὶ ἐρίγδουπε, καὶ εἴ τι σε ἄλλο οἱ ἐμβρόντηοι ποιηταὶ καλοῦσι, καὶ μάλιστα ὅταν ἀπορῶσι πρὸς τὰ μέτρα· Τότε γὰρ αὐτοῖς ΠΟΛΥΩΝΥΜΟΣ γινόμενος ὑπερείδεις τὸ πίπτον τοῦ μέτρου, καὶ ἀναπληροῖς τὸ κεχηνὸς τοῦ ῥυθμοῦ. Ut h. l. *Lucianus* ſub Timonis perſona hanc Jovis πολυωνυμίαν, qua Poëtæ ad fulciendam labantem ac hiantem carminis majeſtatem abutantur, falſe ridet; ita non eſt dubium, quin ſub Triephontis perſona hanc πολυωνυμίαν in certa aliqua ac Chriſtianis ſolenniter uſurpata ΩΔΗι taxare ac perſtringere voluerit: Hujus enim Dialogi auctori, quisquis fuerit, non ignotam fuiſſe Sacrorum Chriſtianorum rationem, & quanto ſtudio Hymnis & Ὠδαῖς fuerint dediti ex ipſo hoc Dialogo conſtat: ſupra §. 26. hoc ipſum Chriſtianorum ſtudium non obſcure carpit, dicens ipſorum nomine: Ἔλεγον γὰρ ἡλίους δέκα ἄστιοι διαμενοῦμεν, καὶ ἐπὶ παννύχους ὑμνῳδίας ἐπαγρυπνοῦντες, ὀνειρώτομεν τὰ τοιαῦτα· *Poſt decem dierum jejunia, quibus pervigiles noctes ducimus, cantibus hæc talia ſomniamus.* Et quam in Chriſtianorum Ὠδαῖς πολυω-

νυμίαν

νυμίαν ſceleſtus Scurra impio ore rideat, ſupra §. 11. impia parodia expreſſit, quam Critias his verbis excepit: Ἀριθμέειν με διδάσκεις, καὶ ὅρκος ἡ ἀριθμητική· οὐκ οἶδα τί λέγεις, ἓν τρία, τρία ἕν. Adeoque rem ipſam dicunt, qui h. l. a perſonato Triephonte antiquiſſimum illum Hymnum eccleſiaſticum quem diluculo in precibus, publicis partim, partim privatis, canere erant ſoliti Chriſtiani, indigitari perhibent, de quo videnda erudita *Th. Smithi* commentatio, *Uſſerius* de *Symbolis* p. 41. *Bona. Lib. II. rerum Liturgic.* c. 4. *Caveus* in *Diſſ. de Libris & officiis græcorum eccleſiaſt.* Hunc autem Hymnum, etiam bono ſenſu, πολυώνυμον ᾠδὴν audire poſſe, quivis ex hac, quam ſubjiciam pericopa intelliget: Κύριε βασιλεῦ· ἐπουράνιε. Θεὲ πατὴρ, παντοκράτωρ· Κύριε υἱὲ μονογενές· Ἰησοῦ Χριστὲ· Καὶ ἅγιον Πνεῦμα· Κύριε ὁ Θεὸς· Ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ· Ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς· Ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου· κτλ. Eſt autem ut vener. *Bengelius* rectiſſime notavit in Triephontis oratione manifeſtum antitheton, primum inter Εὐχὴν & inter Ὠδὴν· deinde inter *Patris* nomen, & inter *multa nomina*; atque ita diſtinguuntur ab invicem ſimplex illa Εὐχὴ ἀπὸ Πατρὸς & πολυώνυμος Ὠδὴ, ut non poſſit hæc poſterior ullo modo de parte extrema ejusdem Εὐχῆς accipi. Et male a nonnullis ἀπὸ Πατρὸς conjungitur cum ἀρξάμενος, ita enim in orationem induceretur hiatus: at vero illa Εὐχὴ ἀπὸ Πατρὸς, quin totam formulam nulla parte ejus excluſa indicet, dubium nullum eſt. Immo aliquando putavi illud ἐς τέλος ambigue dictum perinde cum ᾠδῇ conjungi poſſe, ut ita ſuggillaret Triephon illud plurimorum Pſalmorum initium: Εἰς τὸ τέλος ᾠδὴ, vel ᾠδὴ Ψαλμοῦ εἰς τὸ τέλος. Neque

vero

vero, etiamsi daretur Lucianum per πολυώνυμον ὠδὴν Clausulam seu Ætiologiam doxologicam O. D. adjectam intellexisse, ex hoc testimonio confici posset, quod vult *Olearius*, eam jam tum temporis tanquam partem Orationi Domini adhæsisse: Tantum hoc abest, ut hoc καὶ ἐς τέλος ἐπιθεὶς potius diserte doceat, id quod finita Oratione Dominica ex solenni Christianorum usu sub nomine πολυωνύμου ὠδῆς fuerit adjectum, ab ipsa O. D. formula fuisse quid plane distinctum, adeoque Doxologiam illam jam tum temporis ex usu Liturgico finita Oratione Dominica addi fuisse solitam. Immo si Triephontis orationem adtente inspiciamus, manifestum est, impudentissimum nebulonem & Dominicæ Orationis simplicem stili humilitatem & Hymnorum affectatam sublimitatem, quam Christiani in suis Sacris inepte copulaverint, perstringere: Atque Triephontis verba ita reddenda: *Quin igitur hos missos facis, illam precum formulam, quæ a Patre denominatur, recitare instituens & Hymnum multinomium ad finem superaddens.* Quasi Christiani his formulis & ipsi Sacra finire & cœtus dimittere fuerint soliti. Equidem & præcox ille Vir juvenis eruditus J. PHIL. BARATERIUS in suo *Anti-Artemonio* P. I. Cap. XIV. hanc Quæstionem, quid in Luciani Philopatride per πολυώνυμον Ὠδὴν intelligendum sit? aggreditur, multisque eam operose persequitur. Is vero rejecta citra omnem dubitationem illa Sententia, quæ de Clausula O. D. accipiendam esse temere statuit, unice favet alteri illi, quæ de Hymno ecclesiastico eam interpretatur. In eo tantum a nobis discedit, quod hanc πολυώνυμον Ὠδὴν mavult de altero Hymno accipere, quem *Apostol. Constitutiones Lib.*

VIII.

VIII. Cap. XIII. repræſentant, cujus initium: Εἷς ἅγιος, εἷς Κύριος, εἷς Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς. κτλ. In quo ea maxime ratione nititur, quod iſte Hymnus ex antiqua Eccleſiæ conſuetudine ante Cœnam S. proxime poſt Orationem dominicam fuerit recitari ſolitus. Sed accidit nobis in hac Disputatione, quod Vir Celeberr. & κριτικώτατος J. MATH. GESNERUS in altera illa de ætate & auctore Philopatridis controverſia ſibi accidiſſe profitetur: „ Neque protulit quicquam, inquit, doctiſſimus „ puer [quo nomine honoris cauſſa hic utor in „ eruditiſſimo quatuordecim annorum homi- „ ne] BARATERIUS, quod dimovere nos de „ noſtra ſententia debeat. Favebam ætatulæ ho- „ minis iſta ſcribentis, ignoſcebam puero abſur- „ ditatis accuſanti, quæ neque cognoviſſet ſatis, „ neque intelligere dum poſſet: lubens me disci- „ pulum illi in re tali præbuiſſem. Sed nihil di- „ xit, quod non dictum, quod non refutatum „ ſit. Molliter inter roſas violasque quieſcant „ oſſa hominis emendaturi, ſi licuiſſet, illa παι- „ δαριώδη καυχήματα. „ Id unum attigiſſe ſufficiat, præcocem hunc eruditum Triephonti Oden hanc πολυώνυμον dici ob *celebritatem* exiſtimare: quo nihil magis frigidum & ſine ſale dici poſſet.

§. X. Sed audiendi nobis ſunt quoque Teſtes ex altera Claſſe, qui ſuperiores illos antiquitate adhuc ſuperant, ſc. antiquæ N. T. VERSIONES, quæ immediate ex Græco fonte fluxerunt, quatenus nimir. illas intemeratas ad nos perveniſſe certum eſt. I. Ex his primum in medium produco LATINAM Interpretationem omnium antiquiſſimam, utpote quæ ab ipſis propemodum Apoſtolorum tempori-

temporibus, certe ſub Sæculi II. initia ad optimos Græcos Codices adornata fuit: quam deinde, poſtquam interpretandi licentia & varietate magnopere fuiſſet turbata ac contaminata, ſub incudem revocavit, & Græcorum Codicum ope emendatam priſtino ſuo nitori reſtituit *HIERONYMUS*: Neque, quod ſupra jam monui, ulla alia extat Interpretatio, cujus antiquæ, ſi non primæ, Lectionis fides tot ex antiquitate teſtimoniis maximam partem ſit confirmata. Quapropter cum antiqua Latina, [ſive etiam plures fuerint,] qualis ante Hieronymi tempora fuit, & in commentariis Patrum Hieronymo antiquiorum conſervatur, in expungenda apud Matthæum O. D. Clauſula, cum Hieronymiana caſtigata conſpiret, dubia & ſuſpecta non poteſt non eſſe hujus Lectionis antiquitas, quicquid etiam de hodiernæ Vulgatæ Editionis conditione & auctoritate ſtatuatur: Immo hujus teſtimonii vim non unius tantum Græci Codicis, ex quo Translatio facta eſt, auctoritatem exæquare, ſed latius adhuc patere & ad univerſæ Latinæ Eccleſiæ fidem pertinere, recte monitum eſt a b. m. *Conr. Pellicano* noſtro ad h. l. *Quod ſi quis contendat a Chriſto adjectam Clauſulam, neceſſe eſt fateatur, omnes noſtros & Romanam Eccleſiam & Africanam non recte legiſſe.* Hoc vero ſi admittatur, mirum utique eſt, hanc tam notabilem in truncanda Orationis formula, ab ipſo Domino in exemplum præſcripta, licentiam Latinis a Græca Eccleſia nunquam fuiſſe objectam, cum tamen conſtet, quantæ inter illos contentiones de rebus longe minoris momenti aliæ ex aliis fuerint excitatæ. II. Alter ex hoc genere Teſtis eſt *Verſio* COPTICA: eam Cl. *Millius Prolegom. p.* 152. unam ex primævis eſſe

laudat, quæ ex fonte Græco profluxerit & ad optimum expressa fuerit exemplar: Et quanquam Cl. *Wetstenius Prolegom. C. IX.* illam *Origenis* & *Eusebii* ætatem superare neget; nihilomins tamen eam cum *Millio* magni æstimandam esse, quod omnium accuratissime ad emendatos Græcos Codices fuerit adornata, confitetur. Varias ex hac Versione Lectiones collegerat *Th. Marechallus*, Evangeliis Gothicis ex parte adspersas: ubi p. 466. hæc habet, quæ ad caussam nostram pertinent: *Nec volam hujus Clausulæ O. D. nec vestigium reperio in Translatione COPTICA [quod etiam de ÆGYPTIACO quodam Codice notabatur in margine Manuscripti Arabici, citati a* Petr. Kirstenio *ad Matth.* VI: 13.] *uti nec in Versione* Arabica, *quæ habetur in Bibliis Polyglottis Londinensibus, nec in illa, quæ prius Romæ prodiit.* Atque etiam teste vener. *Bengelio Appar. crit.* p. 463. *In COPTICO MSC. suo, perinde ut in editis, extare Clausulam negat* Maturinus VEYSIERE DE LA CROZE. III. His adjungo Versionem ARABICAM, cujus sex editiones commemorat Vir Clariss. *Christ. Bened. Michaelis* in *Tractat. crit. de var. LL. N. T. caute colligendis & dijudicandis*, novissime edita: ex quibus nonnisi una *Erpenii IV. Evangeliorum* Clausulam apud Matthæum exhibet; reliquæ omnes eam ignorant. At non ea est hujus Versionis per plures editiones propagatæ, vel si etiam diversæ fuerint, antiquitas, ut idonei Testis in hac caussa auctoritatem habeant. Miror igitur qua fiducia Cl. *Whitby* libr. 5. cit. p. m. 110. ausus fuerit asserere: *Reperies hanc Clausulam in omnibus Orientalibus Versionibus.*

§. XI. Ex

§. XI. Ex altera vero parte pro tuenda Clausulæ O. D. αὐθεντίᾳ producimus I. Testem Versionem SYRIACAM, quæ sine dubio antiquissima est, & ut Cl. *Michaelis* censet, *antiquitate nihil vel parum cedit Latinorum Vulgatæ: Est enim probabile*, ut idem in *annotat.* ad *J. A. Bengelii* Tractat. de Sinceritate N. T. Græci tuenda loquitur, *Ecclesiam Syriacam, in qua vel nomen Christianorum primum auditum, Act. XI. 26. & ex qua Evangelium Christi quaquaversum propagatum fuerit, Evangelistarum & Apostolorum Scripta, quorum canonica auctoritas extra controversiam fuit, in Linguam suam conversa jam a primordiis suis habuisse.* Sed non quæritur, qualis olim fuerit, sed qualis illa sit, qua nos hodie utimur. Certe *Andr. Mullerus* in Dissert. de Versionibus Syriacis scribit: *Damus sane, antiquissimis temporibus N. Testamenti Syriace lectos esse sacros Libros; sed nostros eos esse, in quos ex. g.* Jacobus Syrus Nisibensis *&* Ephrem *commentati sunt; equidem non ausim affirmare.* Quod etiam *Fabritius* Biblioth. Græc. Libr. V. c. 2. p. 321. suo suffragio confirmat. Constat autem documentorum fide, novam factam esse Translationem IV. Evangelistarum Syriacam a *Xenaja Magubensi*, seu *Philoxeno Hierapolitano* anno post. C. N. DVIII. quæ dein anno post C. N. DCXVI. a *Thoma Heracleensi*, Alexandriæ in Ægypto in monasterio Antonii ad trium Codd. Græcorum fidem est emendata: Vide *Jo. Lamii* de erudit. Apostol. p. 300. Atqui quum hodie non alii extant Syriaci Codices, quam qui ex hac a *Thoma Heracleensi* reformata editione descripti & propagati sunt, quid mirum O. D. Clausulam apud Matthæum in editis nostris Libris haberi: Quis autem nobis fidem faciet in antiqua

illa & *simplici* Versione Syriaca perinde lectum fuisse? Ut nihil jam dicam de eo, quod novissimæ editiones nostræ a *Gutbierio* & *Carol. Schaafio* vim aliquam passæ sunt, ut qui non dubitarunt quamvis reclamantibus omnibus MSS. Codd. locum 1. Joh. V. 7. ex Tremellii notis descriptum ipsi Textui sacro intrudere. Versionem autem *PERSICAM*, ad quam nonnulli in hac caussa provocant, inter idoneos Testes commemorare supersedeo, quia non ex Græco fonte, sed ex Syriaca Translatione derivata est, adeoque nullum per se suffragii jus habet. II. Secundum Testem excito ARMENAM [*] Versionem, de cujus auctoritate ven. *Bengelius* in nupera Tract. de Sincerit. Textus N. T. p. 12. hæc habet: „ ARMENA facta est circa annum CCCCX. *Res nota est*, inquit Gregorius „ Scholiastes Syrus Ps. XV. *Armenios, quamvis e* „ *Græco transtulerint, tamen cum* Syriaco *postea exemplar contulisse suum, & illud singulis in locis concordans fecisse.* Vid. Walton. Proleg. XIII. Etenim Armenii Athenas, Byzantium, Edessam, „ & Alexandriam dociles miserunt juvenes, qui „ multum profecerunt. Eo in numero erant „ Moyses & David. Hi Scripturam S. aliosque „ libros ex Græca & *Syriaca* lingua in Haicanam „ sive Armenam antiquam transtulerunt. Docet „ hoc *Jo. Joach. Schrœderus* in Thesauro Ling. Armenæ, in Dissert. p. 34. Multis post Sæculis ad „ *Latinam* quoque versionem *Armena* est revocata, „ ut ostenditur in Apparatu p. 760. Quod si Uscanus,

[*] De Armena Versione vide Nachrichten von einer Hallischen Bibliothek p. 141. seq.

„ nus, Bibliorum Armenorum editor, Latinæ „ versioni, ut nonnulli suspicantur, interdum „ est obsecutus, quis Armenam Versionem Sæ- „ culi V. a citerioribus lectionibus internoscet? „ Equidem cum Clausulam O. D. exhibeat, in eo a Latina Interpretatione disidet; sed admodum probabile est eam ex Syriaca Translatione esse additam.

III. Addo tertio loco Versionem ÆTHIOPICAM, quam ad Copticam multis in locis esse reformatam mirum non est, quum Æthiopica ecclesia Alexandrinæ filia fuerit. Atque etiam Vir Clariss. *Jobus Ludolfus* Præfat. in Lexic. & Grammat. Æth. postquam monuisset, auctores Romanæ editionis in Actis Apostolorum ob defectum archetypi multa ex Latinis vertisse, subjicit: *Verendum est, ne idem in cœteris N. T. Libris fecerint; quippe Æthiops meus in multis eos differre ajebat ab Exemplaribus MSS. patriæ suæ.* Quicquid autem de hoc sit, Æthiopica hæc Translatio, quod supra de Arabicis quoque notatum est, non tantæ est antiquitatis, ut ejus Suffragium in hac caussa possit esse alicujus momenti. Testes igitur ex Classe Versionum, quorum testimonium in utramque partem pro diversa vel ætate, vel conditione aliquod momentum habent, hi fere sunt:

Quæ Clausulam O. D. exhibent:

1. SYRIACA, antiquissima, sed Sæculo VI. & VII. interpolata.
2. ARMENA, Sæculi V. ex parte Syriacæ propago.
3. *Æthiopica* & ex Arabicis una *Erpeniana*: Sed hæ juniores.

Quæ Clauſulam ignorant:

1. LATINA, antiquiſſima, cujus Lectionis fides jam Sæculo II. eſt confirmata.
2. COPTICA, Sæculi ad minimum III. ineuntis.
3. *Arabicæ* plures: quæ vero juniores ſunt.

§. XII. Quod ad tertiam Claſſem Teſtium adtinet, ſcil. MSS. Codices hodie adhuc ſuperſtites, omnis cauſſæ hujus disceptatio redit ad ſolos illos Codices, qui Matthæi Evangelium complectuntur, exceptis tamen iis, in quibus Matth. VI: 9-13. deficit; cujus generis ſunt *Alexandrinus*, *Auguſtanus* 3., *Colbert.* 3. 5., *Laudinus* 1. *Moſcuenſis*, *Pariſin.* 9. *Wolf.* 2. &c. &c. Reliqui prope omnes vix *Theophylacti* ætatem attingunt, & minimum X. Sæculis ab ætate Apoſtolorum diſtant: Quatuor tantum, aut ſex reſtant, qui hanc ætatem ſuperant, & in illis vix unus & alter eſt, qui ad VI. poſt C. N. Sæculum ætate accedat, infra quod deſcendere, ob rationes quas ſupra jam explicavi, in hac Quæſtione mihi non conſultum videtur. Exhibent tamen hanc Clauſulam Codex *Baſileenſ.* B. VI. 27. quem Sæculi X. æſtimat Cl. *Wetſtenius* Proleg. p. 55. atque in Evangeliis vetuſtiſſimam Lectionem referre contendit: 2.] Codex MSC. membranaceus pervetuſtus optimæ notæ, num XXIX. cujus margo hac annotatione diſtinguitur: Τὸ δὲ· Ὅτι σου ἐστιν ἡ βασιλεια καὶ ἡ δυναμις καὶ ἡ δοξα, ἐν τισιν οὐ κεῖται μέχρι τοῦ Ἀμήν. 3. Tale fortaſſe exemplar fuit, ex quo Græca in bilinguem *Cantabrig.* transſumta ſunt, Clauſula utrinque carentem. Totam itaque hanc Tractationem concludo vener. *Bengelii* verbis Appar. Crit. p. 423.

Super-

Superſtites hodie Codices Græci omnes Hieronymo, *plerique etiam* Photio, *immo* Theophylacto *ſunt citeriores. Hanc tantam Codicum ab ætate Apoſtolica diſtantiam, eorundemque inter ſe arctam propinquitatem, & comparatam ad Codices deperditos paucitatem, quisquis intelligit: hic nulla ſe lege, nulla ratione adſtrictum putabit, ut præ iis ubique omnes alias genuinæ Lectionis indagines, divinitus conſervatas, faſtidiat; neque in numero Codicum ineundo moroſe adhæreſcet: Sed deciſionem in Lectionibus ſerius invectis & in Codices cæteroqui propagatis repetet altius.*

Ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ Οὐρανὸς καὶ ἡ Γῆ, ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου.
Matth. VI: 18.
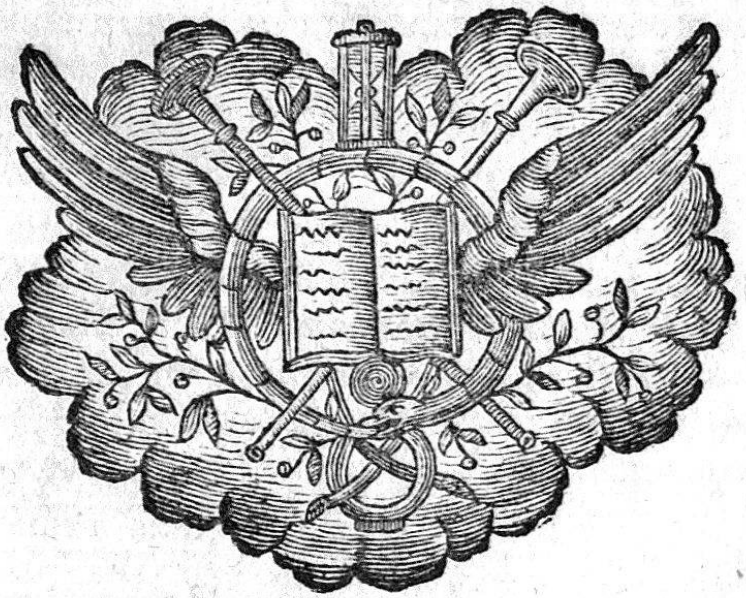
FINIS.